

Language experiences of Transcarpathian Hungarians in Hungary

The thousands of Transcarpathian Hungarians who have arrived in Hungary since February 2022 have not only left their homeland behind, but also have integrated into a new social, political, economic, cultural and linguistic environment, which is to a greater or lesser extent different from the usual one. On the one hand, this new linguistic environment means that in Hungary, Hungarians from Transcarpathia are not forced to use a different language in certain situations. In their homeland, Transcarpathia, found in Ukraine, social norms dictate that in many situations they should or must use Ukrainian. Hungarians from Transcarpathia who arrive in Hungary also face differences between the language of the host environment and their own language used in Transcarpathia. There are well-documented differences between the use of Hungarian in Hungary and in Transcarpathia. Sometimes, however, the characteristics of their local language use can be a stigma attached to the speaker, and in some cases language differences can even lead to a lack of mutual understanding, which can be mainly due to the lack of knowledge of the Ukrainian loanwords used by Hungarian speakers in Transcarpathia. – In this paper, based on empirical research data, we attempt to show how Hungarians from Transcarpathia who arrived in Hungary after 24 February 2022 perceive the language use of the host environment in Hungary, what differences and similarities they identify between their own language varieties and the language use experienced in Hungary, and what reflections this triggers among the refugees fleeing the war.

Keywords: Hungarians in Transcarpathia, war in Ukraine, living in Hungary, differences in language use, listening to speech, use of loanwords.

CSERNICKÓ ISTVÁN

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Pannon Egyetem

GAZDAG VILMOS

II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

A *-hat/-het* képzős igék és a *tud* + főnévi igeneves szintagmák versengése

Észrevételek egy nyelvi változás jelen állapotáról

1. Egy már ki tudja, mióta zajló nyelvhasználati változásnak a legutóbbi években tetten érhető, 2020 körüli előrehaladtáról kívánok példák felsorakoztatásával szólni. A Nyelvművelő kézikönyvben (GRÉTSY–KOVALOVSKY főszerk. 1980) már rögzítette KOVALOVSKY MIKLÓS, hogy „újabbán ... terjed – főként idegen hatásra, de jelentésbeli hasonlóság folytán is” a ható igének a *tud* (s néhány más igével) való körülírása (1: 841). Magam a *tud* ige szóban levő előretöréséről adok rövid tájékoztatást. Mi adta az ötletet? Egyik tanítványomnak a kérdése, amely közvetlenül egy egyetemi szeminárium óra után hangzott el. Történt ugyanis, hogy egyik tanítványom azt kérdezte tőlem: „Tanár úr, mikor *tudok* konzultációra *jönni*?” Meglepődtem az első pillanatban. Válaszom ez volt: „Hogy mikor *tud* jönni, azt én nem tudom. Nem azt akarta kérdezni, hogy mikor konzultálhatunk?” „– De igen.” – válaszolt. Ez az eset késztetett arra, hogy célzottan fi-

gyeljem környezetem beszélt nyelvét, s hogy gyűjtsék adatokat. Szinkrón köznyelvi adagyűjtésre szorítkoztam. Sem történeti, sem nyelvföldrajzi szempontból nem vizsgáltam. Adataim nagy része a rádiós nyelvhasználatból való. Benyomásom az volt, hogy a *tud* ige + főnévi igenév használata a *-hat/-het* képzős szerkezet rovására teret nyer. De vajon bizonyítják ezt adatok is?

2. A följegyzett példák a következők (a *-hat/-het* képzős megfelelőket – az első mondatot nem tekintve – nem írom ki, ugyanis az Olvasó mindegyik esetben könyveden felidézheti őket):

Itt is ki tudok menni az utcára? (= Itt is kimehettek az utcára?) Be tudok menni a Tanár úrhoz aláírásra? Magyarország nem tud kimaradni a háborúból. A jég vékony tud lenni, veszélyes éppen ezért. Reméljük, hogy a támogatás meg tud érkezni. Parkok tudnak megújulni, ha van pénz. A tévében jobban tudjuk látni a meccset, mint a tribünről. Meg tudjuk tudni, ha... Forinttal tudok itt fizetni? Addig még annyi minden tud történni. Ha tudok kapni valakitől felkérést, akkor elmegyek. Az új biciklik is tönkre tudnak menni. A jelenlegi jogszabály-környezetben tényleg valóság tud lenni. Az ő teljesítménye is jobb tud lenni. Az írókat a könyvheti ünnepeken személyesen is meg tudjuk ismerni. Nekilátott a munkának, hogy tudjon lenni elég tüzelőfa a kályhában. Néhány érettségi tétel bizony tud nehézséget okozni. Miben tud más lenni az a terv? Rájöttek arra, hogy tudnak panaszt tenni. Magyarországon tudunk maradni, ha megkapjuk a nekünk járó pénzt. Nem tudtok számítani azokra. Ez a műsor is érdekes tud lenni a gyerekeknek. Ki tudok menni az erkélyre is? (a háziaktól kérdezte a vendég). Sokat tud számítani az, ha válogatott játékos játszik a védelemben. Nem tud jönni onnan pénz. Azt tudjuk látni, hogy fülük botját sem mozdítják, ha rólunk van szó. Ha meg tud valósulni, tudnak jönni a faluból is emberek (primőrárukat vásárolni). Nem kell aggódni, többen is el tudnak férni a szobákban. Reméltem, tudok mondani valamit én is, de végül nem kaptam szót. Ha nem vigyázunk, ezek az események meg tudnak ismétlődni. Mindenki jelentkezni tud, akinek van igazolványa. Talán az is megoldás tud lenni. Mikor tud végre már béke jönni? Nadrágot küldtek, de nem tud jó lenni, annyival nagyobb. A választásokon csak pártok tudnak indulni. Ha a pénz befut, óvodák tudnak megújulni. Az bizony azt tudja okozni, hogy... Sokba tud kerülni nekünk ez a kirándulás. Tud hasznos szolgálatot tenni az a szerszám is. Volt egy konferencia, ahol beszélni tudtunk (vmely meghatározott témáról, miután szót kaptak). Ez nem tud így maradni (botrány volna, ha ez így maradna). Azért teszük azt, hogy meg tudják kapni a pénzt. Arról tudtunk beszélni (a nemzetközi konferencián), hogy kapcsolataink jók. Amiről én beszélni tudok (a zárt, titoktartást kívánó ülés után), az az, hogy... A gyorshajtás is nagy károkat tud okozni. Akár halottakat is tud okozni a figyelmetlenség. Hol tudjuk a felhasznált sütőolajat leadni? Az ár el tudja érni a 200 forintot is. Elő tud fordulni ez nagyobb csapatoknál is. Reméljük, ez az ár fenn tud maradni. Csak órá tudnak számítani, a többiekre nem. Csak a jövőben tudjuk meglátni, mi vár ránk. Ezek a törekvések jók tudnak lenni, ha kijön a lépés. A rendezvények is tudnak segítséget kapni. Ha meg tud valósulni, az jó lesz. Meg tudja kapni a kitüntetést. A gázzállítás csak Azerbajdzsánon keresztül tud megtörténni. Nagy mennyiségű olaj is tud érkezni hozzánk. Egyelőre nem tudjuk látni, mi lesz. Vajon el tud-e kezdődni az aratás ilyen körülmények között? Nem tudtak érkezni turisták. Csak a nők meg gyerekeik tudnak utazni, a férfiak nem. Az is megoldás tud lenni. Egy órás késés is sokat tud számítani. Tényleg az is valóság tud lenni. A harmadik megoldás kifizetődő tud

lenni. El tud fogyni a teljes gázkészlet. Az ukrán gabona el tudta hagyni Ukrajnát. Nem tudtok számítani rájuk. Rengeteget tud számítani az. Hazánkat is érinteni tudja. Ebben a helyzetben előnyös is tud lenni. Ez nem tud mást jelenteni, mint... De hatékony tud-e lenni más körülmények között is? Ki tudok menni az udvarra? A borversenyen borászok tudnak indulni. Problémát tud okozni, ha tapasztalatlan a szerelő. Azt is tudjuk látni, mi történt itt tegnap. Problematikus tud lenni, ha be akarják vezetni azt.

3. Megjegyzések

a) A *-hat/-het* képzős szavak szintagma értékűek, ezért oldhatók fel szószerkezetekben (KESZLER 1997: 89; például: *dolgozhat : képes dolgozni*). A jelen esetben a *tud*-dal alakult szintagmákról van szó.

b) Jelentésüket tekintve a ható képzős és a megfelelő szintagmák közötti azonoság, illetőleg hasonlóság azonos vagy nagy. Természetes ez, hiszen a következő jelentések közösek a képzős és szintagmás kifejezésekben egyaránt: 1. vki képes vmit megtenni, 2. vkinek lehetősége van, módjában, jogában áll megtenni vmit; erre benne megvan a szükséges tudás, képesség, alkalmasság; 3. szabad, illetve meg van engedve megtenni vmit (vö. EÖRY főszerk. 2007: 1634).

c) A jelenséget kezdetben kevesen használták. Idővel azonban egyre inkább erőre kapott, s ma ott tartunk, hogy már-már divatossá válóban van, s mint ilyen a „divat” hullámain terjed. Valószínű, hogy a rádió nyelvhasználatának példát mutató, utánzásra készítő voltának nagy szerepe van ebben. Ezért nagyrészt ennek köszönhető, hogy fölerősödően van ez a változás.

d) A szóban forgó változás az analitikus szerkesztésmód gyakoriságát erősíti a szintetikussal szemben.

e) Úgy vélem, a szintagmás változat belső magyar fejlemény elsősorban, s nem idegen nyelvi hatás következménye. Az udvariassági kifejezések körében az idegen nyelvi hatással igenis lehet, sőt kell számolni: vö. ang. *can I help You?* ném. *kann ich Ihnen helfen?* Hasonló a helyzet a finnben és az észtben is. Emlékeim szerint Budapesten, a villamosokon a képzős változatot évtizedekkel ezelőtt szinte kizárólagosként hallottam, újabban azonban fordulni látszik a kocka.

f) Megfigyelésem szerint az idősebb nyelvjárási beszélők egymás közötti nyelvhasználatában a képzős változat kizárólagos (Rábaköz, Mihályi).

Kulcsszók: ható ígés származékok, szintagmás megfelelők, analitikus vs. szintetikus tendencia.

Hivatkozott irodalom

- EÖRY VILMA főszerk. 2007. *Értelmező szótár*+ 2. L–Zs. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
GRÉTSY LÁSZLÓ – KOVALOVSKY MIKLÓS főszerk. 1980. *Nyelvművelő kézikönyv*. 1. A–K. Akadémiai Kiadó, Budapest.
KESZLER BORBÁLA 1997. Képző-e a *-hat, -het?* *Magyar Nyelvőr* 121: 86–90.

Competition between verbs with the suffix *-hat/-het* and constructions of *tud* ‘can’ + infinitive

Remarks on the current stage of an ongoing change

The author studies a currently spreading linguistic change on the basis of synchronic data. In particular, he asks what direction of change is indicated by competing uses of two synonymous solutions: verbs involving the derivational affix *-hat/-het* and the corresponding phrasal constructions (*tud* ‘can’ + infinitive). The results of the inquiry show the spread of the latter version.

Keywords: ability verbs, phrasal equivalents, analytical and synthetic tendencies.

KISS JENŐ

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

SZEMLE

Kunoss Endre, *Gyalulat**

Az eredeti kiadás: Pest, Landerer, 1835.; a reprint: Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2022.

KISS GÁBOR utószavával. XVIII + 116 lap.

1. A magyar nyelvújítás lendületében született meg és 1835-ben látott napvilágot az első – még igen karcsú – magyarító szótárunk. A *Gyalulat* közel háromezer „idegen” szónak kínálja fel nyelvújításkori megfelelőjét. A reprint kiadás alkalmat ad arra, hogy közelebről szemügyre vegyük ezt a kevésbé ismert, de tudománytörténetileg értékes szótárunkat.

A könyv főcíme elgondolkodtató: ezt a szót ma nem használjuk (a számítógépek lexikális ellenőrzője is pirossal húzza alá). Mit jelenthet a *gyalulat*? Egyáltalán, használunk-e hasonlóan képzett szavakat?

A *gyalulat* igéből képzett névszó, pontosabban: főnév. A *gyalul* jelentését az ÉrtSz. alapján a következőképpen határozhatjuk meg: 1. gyaluval munkál, simít; 2. gyaluval apró szeletekre darabol valamit; 3. alakít, formál, csiszol. Nyilvánvalóan a harmadik jelentésből kell kiindulnunk jelen esetben. Két gyakori főnévképzőnk van. Az *-ás/-és*: elvont cselekvést, történést jelentő főnevet képez, pl. *aratás, dobolás; pusztítás*; a cselekvést jelentő főnevet cselekvésnévnek is nevezzük (*nomen actionis*). Az *-at/-et*: leginkább a cselekvés, történés eredményét jelentő főnevet képez, pl. *határozat, kövezet* (*nomen acti*). Mai nyelvünkben is létezik ez a képzőpár: *pusztulás – pusztulat* (egy újságcikkben olvastam: „látjuk, mi történt ott, ahová továbbmentek. Elszabadult bűnözés, nők elleni tömeges erőszak, terrorcselekmények, no-go zónák, *pusztulat*” (Magyar Nemzet 2022. nov. 26. 3), de sok hasonló párt idézhetünk.

* A könyv teljes címe: *Gyalulat* vagyis megmagyarosított jegyzéke azon idegen szavaknak, melyek különféle nyelvekből kölcsönöztetvén a’ magyar beszédben és írásban korcsosítva vagy eredetikép használatnak.